

TERRORÇULUQ

AKİF MARİFLİ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Siyasi Araşdırmalar İnstitutunun elmlər doktoru proqramı üzrə dissertantı, tarix üzrə fəlsəfə doktoru

TERRORÇULUQ BİR SIRA NƏZƏRİ BAXIŞLARDA: SUALLAR VƏ CAVABLAR

Terrorçuluq müasir dünyanın ən qorxulu problemlərindən biridir. Əslində, siyasi və digər məqsədlərə nail olmaq üçün terrorçuluqdan istifadə edilməsi praktikası çoxdan məlumdur. 1980-ci illərin sonu 1990-cı illərin əvvəllərində dünyada siyasi düzənin dəyişməsi və ikiqütblü sistemin iflası terrorçuluğun yeni dalğasının beynəlxalq müstəvidə özünü göstərməsinə səbəb oldu. Ortaya çıxan çətinliklərdən biri də o idi ki, terrorçuluq anlayışının vahid hüquqi təsbiti, bu və ya digər təşkilatların, habelə fəaliyyətlərin terrorçu, həmçinin terror fəaliyyəti kimi qiymətləndirilməsində unifikativ yanaşma yox idi. Müxtəlif dövlətlər terrorçuluğu öz maraqları və beynəlxalq siyasi iddiaları baxımından izah edirdilər. Bu da terrorçuluğun elmi ədəbiyyatda izahına da təsir etməyə bilməzdi. Bir sıra hallarda müəlliflərin terrorçuluqla bağlı olan təsbitləri öz ölkələrinin siyasi mövqeyi ilə üst-üstə düşməkdədir.

Bir sözlə, müasir dövrdə terrorçuluq formasının müxtəlifliyi ilə seçilən ən güclü təhlükələrdəndir. Terror aktları bir çox hallarda kütləvi insan itkilərinə, infrastrukturun dağılmasına, qarşılıqlı etimadın azalmasına və ya tamamilə yox olmasına, habelə ictimai qorxunun yaranmasına səbəb olur. Terrorçuluğun bu sahədə "müvəffəqiyyət"ləri digər zorakılıq formalarından daha çoxdur. Dövrümüzdə terrorçuluqla ən çox mücadilə aparən ABŞ dövlətinin rəsmilərinin gəldikləri qənaətlərə görə, terrorçuluq həm də ictimaiyyəti digər zorakılıq aktlarından fərqli olaraq daimi qorxuda saxlayır(1).

Terrorçular məsələnin bu tərəflərini başqalarından yaxşı bilirlər. Terrorçuların hədəfləri cəmiyyəti qorxuda saxlamaqla yanaşı, hakimiyyəti

yəti gözdən salmaq və müəyyən güzəştlər əldə etməkdir. Bəzi dövlət və qruplar üçün terrorçuluq bir növ problemlərinin həllinin və ya məqsədlərə nail olmanın ən optimal üsuludur. Belə dövlətlər sırasına Ermənistan Respublikası da aiddir. Ermənistan öz ərazi iddialarını həyata keçirmək və Azərbaycan əhalisini qorxuda saxlamaq üçün dəfələrlə terrorçuluğun xidmətlərinə müraciət etmişdir.

XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəlləri onunla əlamətdar olmuşdur ki, terrorçuluğun xidmətlərində olan imkan və vasitələr genişlənməmişdir. Artıq terrorçular yüksək texnologiyalardan və informasiya-kommunikasiya vasitələrindən, güclü silahlardan məharətlə istifadə edirlər. Həmçinin terror təşkilatları öz daxillərində sanki dövlət qurumları ilə eyniyyət təşkil edəcək qurumlara sahib olmuşlar. Terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi imkanları artmışdır, hətta terror təşkilatlarının birbaşa nəzarətində olan iqtisadi təsisatlar yaranmışdır.

Terrorçuluğun zorakılıq sisteminin təzahürü olaraq tədqiq edilməsinə ehtiyacın artması həm də onun müəyyən qədər şəkil dəyişməsi ilə bağlıdır. Əgər bir zamanlar terrorçuluq ayrı-ayrı dövlətlərə qarşı bir təhlükə olaraq ortaya çıxırdısa, bu gün terrorçuluq bütün beynəlxalq ictimaiyyəti təhdid edən bir təhlükəyə çevrilmişdir. Elə bu səbəbdən dünyanın bir çox dövlət və hökumət başçıları terrorla mübarizəyə dövlət siyasətinin mühüm tərkib hissələrindən biri kimi baxırlar. Bu istiqamətdə görüləsi əsas işlər müxtəlif dövlətlər və təşkilatlar arasında əməkdaşlığın güclənməsi və terrorla vahid yanaşmanın formalaşdırılmasıdır. Doğrudur, bu istiqamətdə hələ görüləsi işlər çoxdur. Ancaq bəzi

məsələlərdə artıq ortağ yanaşma özünü göstərməkdədir. Öncə onu qeyd etmək lazımdır ki, artıq bir çox dövlət və hökumət başçılar belə qənaətə gəlmişdilər ki, terrorçulara heç bir güzəşt etmək olmaz. Çünki terrorçulara qarşı mövqesizlik terrorçuluğun daha geniş vüsət almasına səbəb olur. Terrorçular həm də bununla, dövlət və hökumət orqanlarını deskriditasiya edirlər, onların ictimai nüfuzunu aşağı salırlar. Digər tərəfdən ictimaiyyət terrorçuların dövlətə təsir edə biləcəyi qənaətinə gəlir. Buna görə terrorçulara qarşı mübarizə getdikcə sərtləşməkdədir.

İkincisi, dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar anlayırlar ki, terrorçu şəbəkəsinin genişlənməsi və imkanlarının artması səbəbindən onunla mübarizədə universal metodologiya seçmək lazımdır. Bu metodologiya özündə hərbi, siyasi, iqtisadi, sosial-ictimai vasitələri birləşdirir. Bir sıra dövlətlərin təmsalında görmək olur ki, terrorçuluqla yalnız hərbi vasitələrlə mübarizə aparmaq mümkün deyildir. Eyni zamanda terrorçular arasında ciddi hərbi qüvvənin dayanmadığı siyasi danışıqlar prosesini də ciddiylə almamaqdadır.

Üçüncü məqam isə ondan ibarətdir ki, bu təzahürlə mübarizədə ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlıq formatından güclü bir şəkildə istifadə etmək lazımdır. Dövlətlər bu əməkdaşlıq vasitəsi ilə bir-birlərinin çatışmayan cəhətlərini tamamlamış olurlar. Bununla da, terrorçuluq fenomenini ilə mübarizə güclənə bilər.

Terrorçuluqdan danışarkən onu qeyd etmək lazımdır ki, terrorçuluq gücdən qeyri-qanuni istifadədir(2). Bu ifadə Qərbi ədəbiyyatında geniş şəkildə işlədilməkdədir. Çünki Qərbi müəllifləri belə məsələlərdə gücdən istifadə anlayışını təsnif etməyə üstünlük verirlər. Gücdən istifadə edilməsinin mütləq bir şəkildə aradan qalxması mümkün deyildir. Bu insan təbiəti ilə ziddiyyət təşkil etməkdədir. Məhz bundan irəli gələrək gücdən istifadə anlayışının hüquqi və nəzəri baxımdan təsnif edilməsinə ehtiyac vardır. Beləliklə, burada yeni bir təsnifat üzə çıxır. Bu da ondan ibarətdir ki, dövlətlər ehtiyac olduqda əhalinin onlara verdiyi kompitensiya ilə hüquqi olaraq ictimai, siyasi və digər xarakterli fəsadların aradan qaldırılması məqsədi ilə gücdən isti-

fadə edə bilirlər. Amma hər gücdən qeyri-qanuni istifadə halı da terrorçuluq deyildir. Belə ki, terrorçuluq mütləq ictimai əsk-sədə və motivasiya ilə müşahidə edilməlidir. Terrorçuluğun fəaliyyət motivasiyası ictimaiyyətin fikrini özünə çəkməkdir. Ona görə bir sıra hallarda bəzi terror təşkilatları hətta etmədikləri terror aktlarının məsuliyyətini üzərlərinə götürməkdə "yarışırlar". Hətta bir sıra hallarda müşahidə edilir ki, eyni terror hadisəsinin məsuliyyəti müxtəlif qruplar tərəfindən üzərlərinə götürülür. Bununla sanki terrorçu qrup və təşkilatlar bir-biri ilə yarışır. Bu həm də terror təşkilatları arasında bir rəqabətin yaranmasına səbəb olur. Rəqabətin güclənməsi özlüyündə təhlükəli tendensiyadır. Rəqabətin güclənməsinin kütləvi informasiya vasitələrində hallandırılması belə hallarda gənc nəsillərdə terrora meyil formalaşdırır. Sosial problemlərin və millidini diskriminasiyanın olması terrorçuluğa rəğbətə gətirib çıxardır. Rəğbət hissinin formalaşdırılmasında isə kütləvi informasiya vasitələrinin şüuraltı təsiri az olmur.

Terror aktını hərbi aktdan fərqləndirən cəhətlər də mühüm əhəmiyyət kəsb edir(3). Bir sıra hallarda hətta müəyyən siyasi və hərbi analitiklər belə, terror və hərbi aktlar arasında bölgü apara bilmirlər. Hərbi aktın icra edilməsinin hüquqi əsası müharibə vəziyyətinin olması və hərbi hədəflərə qarşı yönəlməsidir. Əlbəttə, bu zaman mülki əhalidən də tələfatlar ola bilər. Lakin akt öz-özlüyündə mülki əhaliyə qarşı yönəlmir. Həmçinin hərbi aktlar dövlətlər tərəfindən və dövlətlərin təşkil etdikləri ittifaqlar, beynəlxalq və regional təşkilatlar tərəfindən aparılır. Qeyri – dövlət qurumlarının hərbi akt həyata keçirməsi hüquqi baxımından mümkün deyildir.

Terror aktı isə birbaşa mülki əhalinin və qismən də hərbi hədəflərin məhvini qarşıya qoyur. Bu isə o deməkdir ki, onun icrası zamanı maksimum dərəcədə mülki əhalinin mühafizə edilməsi qarşıya məqsəd olaraq qoyulmur.

Yuxarıda deyilənlərdən irəli gələn problemlərdən biri də özünü konkret hadisələrin izahında göstərir. Məsələn, aktiv hərbi əməliyyatlar

gədən ərazilərdə həyata keçirilmiş, hərbciləri hədəf alan aktlarla mülki əhalini də hədəf alan aktlar arasında fərq qoyulmur. Halbuki bunlar mahiyyət və motivasiya etibarilə fərqlidirlər. Mahiyyətləri ondan ibarətdir ki, birincisi hərbi tərkibi ilə daha güclüdür, amma dövlət tərəfindən həyata keçirilmədiyi üçün hərbi akt deyildir. Birinci aktın motivasiyası hərbi qüvvələrə tələfat vermək, ikinci aktın motivasiyası isə ictimaiyyəti və dövlət orqanlarını qorxutmaq, siyasətlərini dəyişdirməkdir.

Müasir elmi ədəbiyyatda terrorçuluq və terrorçu anlayışlarının təsbit edilməsində əsas amil kimi müəyyən fəaliyyətin xarakteri əsas götürülür. Buna görə də çox hallarda etimologiyası və genezisi fərqli olan hal və hadisələr terrorçuluq kimi qiymətləndirilməkdədir. Misal üçün Yaxın Şərqdə və Şimali Qafqazda baş verən hadisələrin genezisi və beynəlxalq əks-sədası tamamilə fərqlidir. Ancaq bunların hər ikisi də bəzən eyni anlayışla ehtiva edilir. Ona görə terrorçuluğun nəzəri izah edilməsi prosesində mütləq genezisə və yerli şəraitə baxılmalıdır. Hətta bəzən müəyyən deformasiyalara da rast gəlinir. Məsələn, terrorçuluq fəaliyyəti ilə məşğul olan təşkilatlar siyasiləşir və sivil mübarizəyə istiqamətlənirlər, yaxud da siyasi fəaliyyətlə işə başlamış olan təşkilatlar daha sonra siyasi üsullardan imtina edərək terrorçuluğa meyil edirlər. Bu hallara misal olaraq İRA (İrland Respublika Ordusu), bəzi bask təşkilatları, eləcə də bir sıra fələstinli qrupları göstərmək olar.

Bu sahəyə aid elmi ədəbiyyatda terrorçuluq və onun mahiyyəti ilə bağlı olan araşdırmalar yekcins deyildir. Nəzəri araşdırmalarda obyekt və predmetlərin təyin edilməsi ilə bağlı olan metodoloji yanaşmaların böyük rolu vardır. Metodoloji yanaşmalara da, öz növbəsində, siyasi situasiya və dövlət siyasəti, müəlliflərin simpatiyaları təsir edir. Ancaq metodologiyanın inkişafı da araşdırmaların artması ilə əlaqədardır. Çünki metodologiya özlüyündə təcrübə nəticəsində formalaşır.

Terrorizm sahəsində ədəbiyyatların tədqiqi onu göstərir ki, müəlliflər əksər hallarda konkret elmi-empirik metodologiyaları əsas götürürlər.

Buna görə bir sıra hallarda terrorçuluqla bağlı tədqiqatlar kompleks şəkildə araşdırmadan məhrum olur və konkret bir elm sahəsində tədqiqatla yekunlaşırlar. Əslində, terrorçuluğun ümumi araşdırılmasına və kompleks şəkildə öyrənilməsinə ehtiyac vardır.

Buna görə ümumi sosial-fəlsəfi yanaşmanın olmaması səbəbindən terrorçuluğun mahiyyəti ilə bağlı ümumi nəzəriyyənin ortaya qoyulması çətinləşir. Ona görə, hər hansı bir müəllifin terrorçuluqla bağlı müvəffəqiyyəti onun metodologiyasının sinergetikliyinə çox bağlıdır. İstənilən elmdə müəllifin metodu müəyyən etməsi önəmlidir.

Bəs, terror kəlməsi elmi istifadəyə nə zaman gəlmişdir? Bu kəlməni ilk dəfə Tit Liviy eramızın I əsrində işlətməmişdir. Lakin tam bir elmi alayış kimi Böyük Fransa İnqilabından sonra işlədilməyə başlanmışdır. Bu tarixi dövrü terrorçuluğa siyasi maraqları həyata keçirməkdə bir vasitə kimi baxılmasının başlanğıcı hesab etmək mümkündür.

Terrorçuluğun əsas tədqiqatçılarından olan U.Laker hesab edir ki, heç kimi təəccübləndirməməlidir ki, terrorçuluqla bağlı vahid bir nəzəri yanaşma yoxdur(4). Bu müəllif hesab edir ki, terrorçuluq olduqca qarışıq və çətin bir fenomendir. Bu fenomen müxtəlif ölkələrdə siyasi, iqtisadi, hərbi və mədəni səbəblərlə bağlı olaraq özünü fərqli bir şəkildə təzahür etdirir. Ancaq terrorçuluğun vahid bir şəkildə təsbit edilməsinin mümkünlüyü ilə bağlı olaraq optimist mövqelərdə dayanan müəlliflər də vardır. Bu müəlliflərə görə, terrorçuluğun vahid təsbitini müəyyən məntiqi şərtlərə əməl etməklə həyata keçirmək olar. Həmin müəlliflərin sırasına Rusiya elminin nümayəndələri olan V.V.Vituk və S.A.Efirov aiddirlər. Onların ortaya qoyduqları yanaşma tərzinin bünövrəsində dayanan odur ki, terror aktlarını digər zorakılıq aktlarından fərqləndirmək lazımdır. Belə ki, bəzi zorakılıq aktlarının mahiyyətində heç də terrorçuluq xüsusiyyəti yoxdur (1). Yəni çıxış nöqtəsi və mahiyyəti etibarilə zorakılıq aktlarını ayırmaq lazımdır. Terrorçuluğun əsasına siyasi motivasiyanı gətirmək lazımdır. Çünki terrorçuluq əsa-

şən müəyyən siyasi motivasiya ilə həyata keçirilən zorakılıq aktlarıdır.

Hətta bəzi fikirlərə görə, terrorçuluq zorakılığın motivasiyasının siyasi hədəflərə bağlanmasıdır. Buradan da aydın olur ki, terrorçuluq arxasında siyasi niyyətin olmadığı zorakılıq aktları, meylləri və fəaliyyətləri kimi tövsif edilə bilməz. İngilistərəli müəllif B.Krozyenin də yanaşması bu cürdür. Bəzi müəlliflər terrorçuluğu bu cür açıqlayır: bu, hökumətlərin və əhəlinin sistemli vaxtaşırı qorxudulması məqsədi ilə həyata keçirilən əməliyyatlardır(5).

Bir sıra müəlliflər isə terrorçuluğun hipnozədi təsirinin müxtəlif ölkələrdəki fərqi bəzən belə danışırlar. Məsələn, Norman Neymarkın məqaləsində terrorçuluğun Rusiyaya təsiri diqqət mərkəzinə gətirilir(6).

Bəzi müəlliflər isə terrorçuluğa sosioloji yönündən yanaşmışlar. X.Kuper terrorçuluğa bağlı belə bir fikir ifadə edir ki, terrorçuluq bəzi hallarda azadlıq uğrunda mübarizə forması kimi də çıxış edə bilər(7). Burada diqqət bir sıra məsələlərə yönəlir. Onlardan biri də odur ki, terrorçuluq və sosial problemlərin güclü qarşılıqlı əlaqəsi vardır. Tarixi proseslər və hadisələr, həmçinin onların yekunları analiz edilərkən görmək olur ki, terrorçuluğun səbəbləri dəyişkən olur. Bəzən sinfi mübarizə aparın təşkilatlar və qruplar terrorçuluğa bir vasitə kimi müraciət edirlər. Bəzən isə müəyyən bir ölkənin hakimiyyətindən xilas olmaq üçün separatçı hərəkatlar tərəfindən terrorçuluqdan istifadə edilir. Yəni, terrorçuluğun mahiyyətinin müəyyən edilməsində onun sosial bazisi araşdırılmalıdır.

Terrorçuluqla bağlı maraqlı və diqqətçəkən yanaşmalardan birini də Z.Bauman irəli sürmüşdür. Onun fikrincə, zorakılığa əl atmış qrup və ya insanların terrorçular kimi təqdim edilməsində simpatiya və antipatiyaların böyük rolu olmuşdur(8). Əslində, bunu praktiki olaraq bir sıra hallarda görmək mümkündür. Müəyyən siyasi və ideoloji səbəblər baxımından Yaxın Şərqdə öz mübarizəsində zorakılıqdan istifadə etmiş təşkilat və qurumların bəziləri uzun müddət antipatiyalara görə terrorçu kimi vəsf edilmişlər. Məsələn, bu gün Ərəb-İsrail danışıqlarında iştirak

edən və fələstinliləri təmsil edən Fələstin Azadlıq Təşkilatı uzun müddət bəzi Qərb müəllifləri və informasiya vasitələri tərəfindən terrorçu təşkilat kimi klassifikasiya edilmişdir.

Sosioloji araşdırmalarla məşğul olmuş M.Veber paradigması da terrorçuluğun nəzəri təsbitlərində böyük rol oynayır(9). Belə ki, o, hesab edir ki, hər hansı bir aktı qiymətləndirərkən onun icraçılarının niyyətlərinə baxmaq lazımdır. Məhz icraçıların niyyətləri hal və hadisəni terror halı və ya hadisəsi kimi izah edə bilər. Bu, ümumiyyətlə, insan təbiəti ilə bağlıdır. Müxtəlif insan təbiətləri birlikdə ictimai davranışı müəyyən edirlər. Problemlərin olduğu cəmiyyətlərdə isə ictimai davranış, hadisə və proseslərə reaksiya dəyişir, habelə terrorçuluq üçün müəyyən bünövrə yaranır.

Rus müəlliflərindən V.A.Tişkov terrorun baş verməsində sosial bərabərsizlikləri ön plana çəkir(10). Sosial bərabərsizliklərdən terrorçuluğun qaynaqlanması da şübhəsizdir. Bəzi hallarda isə sosial bərabərsizliklər, siyasi, milli, dini ayrı-seçkiliklə birləşirlər. Bu isə özlüyündə daha da pis nəticələrə səbəb olur. Bu cür hallar Qərb dövlətlərinin keçmiş müstəmləkələrində müşahidə edilirdi. Belə ki, aparılan siyasət nəticəsində bu müstəmləkələrdə iqtisadi və sosial vəziyyət gərginləşmişdi. Sosial bərabərsizlik ictimai şüurda həm də milli ayrı-seçkilik kimi qəbul edilirdi. Bütün bunlara qarşı mübarizə metodikası kimi bir sıra hallarda terrorçuluq çıxış etməkdə idi.

Terrorçuluqla bağlı mülahizələr söyləmiş müəlliflərdən biri də A.Şmidtir. Müəllif terrorçuluğu gücdən istifadə edilən zorakılıq aktı kimi xarakterizə edir(11). Onun fikirlərinə görə, terrorçuluğun əsas qurbanları terror aktlarında təsadüfən həlak olmuş insanlar deyil, terror aktından sonra qorxuda saxlanılan digər əhali qrupudur. Davam edən sistemli terror aktları nəticəsində digər əhali qrupları daimi qorxu halında yaşamağa məcbur olurlar.

Bir sıra nəzəriyyəçilər terrorçuluğu beynəlxalq proseslərlə bağlayırlar. Belə ki, XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərində beynəlxalq terror şəbəkələrinin güclənməsi bu nəzəri fikirlərin

güclənməsinə əsas vermişdir. Qeyd edilən müəlliflər arasında Noel Quivent də vardır. Bu müəllifin fikirləri ondan ibarətdir ki, beynəlxalq terrorçuluğun əsas hədəfləri Qərb siyasətindəni dəyərlərini ifadə edən dövlətlərdir(12).

Qərb müəlliflərindən Brus Hoffman da terrorçuluğun motivasiya növlərinə görə differensiasiya edilməsinə tərəfdardır. Onun fikrincə, siyasi və dini terrorçuluq bir-birindən ayrılmalıdır(13). Brus Hoffman dini terrorçuluğu müasir dünya üçün daha qorxulu hesab edir. Çox güman ki, bu Amerikanın geosiyaseti ilə sıx surətdə bağlıdır. Müasir dövrdə bu cür aktları gərçəkləşdirən ABŞ olduğu halda, hərbi əməliyyatlarda iştirak edən ölkələr, əsasən müsəlman ölkələrinin vətəndaşlarıdır. Burada onlara qarşı mübarizə aparın qruplar ABŞ dövlətinin rəsmi mövqeyinə görə terrorçudurlar. Həmçinin bu cür ideoloji yanaşmalardan və elmi hipotezlərdən istifadə edən ABŞ dövləti öz xarici siyasətini əsaslandırmağa çalışır.

Terrorçuluqla bağlı olaraq yeni və maraqlı model ortaya qoymuş alimlər sırasında Martin Conson və Mayk Smit də vardır. Onlar beynəlxalq terrorçuluğun yeni modeli kimi assimetrik təhlükələr ideyasını səsləndirirlər(14). Assimetrik təhlükələr bu gün daha qorxulu hesab edilir. Çünki onların hansı istiqamətdən gələcəyi məlum deyildir. Assimetrik təhlükələr dövlət orqanlarını və terrorçuluğa qarşı mübarizə aparın beynəlxalq təşkilatları pis vəziyyətdə qoya bilərlər(18).

Bəzi müəlliflər isə öz araşdırmalarında terrorçuluğu insan davranışının aqressivliyi ilə bağlayırlar. Onların fikrincə, terrorçuluğun qarşısının alınmasını istəyənlər onun psixoloji qaynaqları haqqında düzgün və dəqiq məlumatlara malik olmalıdırlar. Terrorçuluq haqqında yazan P.Vilkinson bildirir ki, terrorçuluğun əsas səbəbləri qarşılıqlı etimad mühitinin olmamasıdır(15). Lakin fərdlərin ictimai bütünlüklə əlaqələrini kəşib terrorçuluğa meyl etməsinin səbəblərini dərin psixoloji analizsiz müəyyən etmək olmaz. Hətta bir sıra müəlliflərin sözlərinə görə, terrorçuların psixoloji portretinin qurulması hüquq-mühafizə orqanlarına onlarla mübarizədə yardım edə bilər(16).

Terrorçuluğun siyasi və iqtisadi səbəblərini

tədqiq edən sosioloq və politoloqlardan fərqli olaraq, psixoloqları daha çox terrorçuluğun psixoloji səbəbləri maraqlandırır. Bu insan davranışlarındakı aqressivliklə bağlıdır. Belə ki, bir sıra hallarda eyni çətinliklərlə cəmiyyətin bir çox üzvləri üzləşirlər, ancaq heç də onların hamısı terrorçuluğa meyl etmirlər. Əslində, psixoloji olaraq məsələlərə yanaşan alimlərin bir çoxları belə bir iddia ilə çıxış edirlər ki, terrorçu, cəmiyyətə qarşı tolerant deyil və cəmiyyət tərəfindən ümumi qəbul edilmiş normaları qəbul etmək istəmir. Həmçinin cəmiyyətə özünün qəbul etdiyi dünyabaxışını qəbul etdirmək istəyir.

Burada fikir başqa bir məsələyə-zorakılığın mənşəyinə yönəlir. Bu məsələ ilə bağlı Y.Qaltunq bir sıra amilləri nəzərə almağı məsləhət bilir: 1) sağ qalmaq ehtiyacı; 2) rifah tələbatı; 3) identiklik problemi; 4) azadlıq ehtiyacı(17). Qeyd edilən ehtiyaclardan doğaraq zorakılıq özünü aşağıdakı formalarda göstərir: qətl, bədən xəsarətləri, blokada, sanksiyalar, sosiallığın azalması və s. Bütün bu vasitələr, demək olar ki, terror aksiyalarında istifadə edilir.

Qeyri-legitim bir fəaliyyət olan terrorun ictimai təfəkkürdə legitimləşməsi də nəzəriyyəçilərin diqqətini cəlb etmişdir. Əslində, terrorçu fəaliyyətlər həmişə ideoloji cəhətdən əsaslandırılırlar. Belə əsaslandırılmalar bir çox hallarda ictimai dəstək də tapa bilər. Qərb tədqiqatçılarından olan C.Knutson hesab edir ki, insanlar terrorçuluğa nifrətin yaranması və onun aradan qaldırılmasında alternativin tapılmaması nəticəsində gəlirlər. Analiz etdikdə görmək olur ki, terror «qəhrəmanların» bir çoxu psixoloji problemlərdən əziyyət çəkən insanlardır.

Beləliklə, onu demək olar ki, terrorçuluq müxtəlif aspektləri ilə nəzəri araşdırmaların mövzudur. Terrorçuluqla bağlı olan müxtəlif suallara cavab axtaran müəlliflər onlara öz metodoloji yanaşmaları nöqtəyi-nəzərindən cavab verməyə çalışmışlar. Çox sayda əsərin olmasına baxmayaraq, bəlli bir həqiqətdir ki, terrorçuluqla bağlı nəzəri araşdırmalarda metodoloji olaraq bir sıra çatışmazlıqlar vardır. Həmçinin nəzəriyyəçilər və digər tədqiqatçılar məsələlərə müəyyən maraqlar prizmasından deyil, ümumbəşəri ehtiyaclar prizmasından baxmalıdırlar.

Ədəbiyyat:

1. Витюк В.В., Эфиров С.А., «Левый» терроризм на Западе: история и современность, М. 1987, с. 222-223
2. Coady C.A.J., Was ist Terrorismus? // Terror & der Krieg gegen ihn. Uffentliche Reflexionen. Ed. G. Meggle. - Paderborn, 2003, s. 72
3. Tomuschat Ch. Der 11. September und seine rechtlichen Konsequenzen // Europ?ische Grundrechte Zeitschrift, Nr. 28, H. 21-23, s. 536
4. Laqueur, Walter, Interpretations of Terrorism - Fact, Fiction and Political Science // Journal of Contemporary History. January 1977. p.3
5. Terrorism: Theory and Practice. (Boulder, Colorado: Westview Press, 1979. p.4
6. Naimark Norman, Terrorism and the Fall of Imperial Russia // Terrorism and Political Violence. Vol.2. Numb.2. Summer 1990. p.172
7. Cooper H.H.A., Terrorism: The Problem of Definition Revisited // American Behavioral Scientist. 2001, № 44. p. 881-893, с.882
8. Бауман З, Индивидуализированное общество. М.: Логос, 2002, с. 151
9. Бойко О, Концептуализация социальных проблем // Социальная политика и социальная работа в изменяющейся России / Под ред. Е. Ярской-Смирновой, П. Романова. М.: ИНИОН РАН, 2002. с. 28-38
10. Тишков В.А, Социально-культурная природа терроризма // Неприкосновенный запас. 2002. № 6 (26), с.54-58
11. Alex P. Schmid, Albert J. Jongman, Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories and Literature. U.S.A. 2005, p.44-51
12. Quenivet N, The United States vs the International Community. Are Their Two Approaches Towards the Eradiction of Terrorism Compatible? // Perspectives. 2002-2003. p.204-207
13. Hoffman B, Inside Terrorism. N.Y.: Columbia University Press, 1999. p.321-348
14. Jones M., Smith M., Contemporary Political Violence – New Terror in the Global Village // Globalization and the New Terror: Asia Pacific Dimension / David Martin Jones Ed. Cheltenham, UK ; Northampton, MA. USA : Edward Elgar, 2002, p.1-5
15. Wilkinson, P. Political Terrorism. London: Macmillan, 1974, p.11-15
16. <http://psychlib.ru/mgppu/periodica/NPJ112006/N0611028.HTM>
17. Ferracuti, F. «A Sociopsychiatric Interpretation of Terrorism» The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 463, September 1982, p.129-141
18. Stone, D., Patton, B., & Heen, S. Difficult Conversations: How to Discuss What Matters Most. USA, Viking Pengum 1999. p. 201

Açar sözlər: *Azərbaycan, terrorçuluq, zorakılıq aktları, siyasət, nəzəriyyə*

Ключевые слова: *Азербайджан, терроризм, акты насилия, политика, теория*

Keywords: *Azerbaijan, terrorism, acts of violence, policy, theory*

Акиф Марифли

Диссертант по программе доктора наук Института Политических Исследований Академии Государственного Управления при Президенте Азербайджанской Республики, доктор философии по историческим наукам

Терроризм в ряде теоретических взглядов: вопросы и ответы**Резюме**

В статье были затронуты ряд теоретических взглядов, связанных с понятием терроризма. Очень важно исследование терроризма в теоретических взглядах вместе с политическими, социологическими и другими подходами. Так как, в теоретических исследованиях исследуются причины терроризма, доводящие до гуманитарных проблем, оказывающих влияние на современное политическое и военное положение мира. В то же время, в связи с темой ведутся методологические разъяснения. Также, внимание на определенную динамику развития и географическое распространение терроризма. В связи с развитием терроризма было обращено внимание на методологические основы теоретических взглядов. И это, естественно, достаточно важно. Потому что, терроризм будучи одним процессом и методом сражения, находится в исследовании ученых, представляющих различные науки. Во время этих исследований, сталкиваясь с определенными нестандартными случаями, исследователи временами обращаются к методологическим подходам других наук. Для основательного изучения реального положения терроризма, является интересным история возникновения, распространения террористических организаций, а также их деятельности. В большинстве случаев, особенно, организованных на неполитической почве, за террористическими событиями стоят люди с психологическими проблемами. Это является реальностью нашего времени. Основанием для этого служат нападения на школы, массовые убийства, совершенные их собственными гражданами, особенно в развитых Западных странах. А для социологов самым интересным является социологический состав социальная субординационная система, которая построена внутри террористических группировок. Представители каких общественных уровней сюда входят, во внутри руководство из какого социального класса. Для политической науки интересными являются политические причины возникновения террора, воздействие террора и терроризма на политические процессы, политические мотивации, динамика развития терроризма. Сюда можно включить исследования конфликтных случаев. В современных реальностях терроризм продолжает выступать как средство политического давления. В статье основной момент, который хочет быть надутым то, что всестороннее изучение терроризма требует укрепления связи между науками. Также были сделаны ссылки на произведения различных авторов и были разъяснены их последствия. Здесь были приведены не только цитаты авторов, но были даны научно-критикующие подходы на них. Автор расследовал позицию исследователей и покoзал свое отношение к задаче. В течение времени, когда была написана статья, обратились к различным литературам. Целью статьи является оберегание научного объективизма и также доведение до научной общественности, приобретенных некоторых выводов.

Akif Marifli

**The Dissertator on program of doctor sciences of the Institute for Political Studies of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan,
Phd in historical sciences**

A NUMBER OF THEORETICAL POINTS OF VIEW ON TERRORISM: QUESTIONS AND ANSWERS

Summary

This article touches upon a number of theoretical points of view related to the notion of terrorism. It is very important to analyze terrorism from a political, sociological and other points of view. Thus, theoretical research studies the reasons of terrorism which influences the current political and military landscape of the world and is a source of humanitarian problems. Furthermore, methodological classifications related to the topic are done. In addition, a certain development dynamic and a geographical distribution of terrorism are examined. Methodological bases of theoretical points of view related to terrorism are taken into consideration. Naturally, this is very important, because terrorism as a process and a tool of war is studied by scientists of different fields. When researchers encounter certain unusual cases during their studies they refer to methodological approaches of other fields of science. In order to put forward a real landscape of terrorism there is a need of scientific methodological synthesis. Thus, what is interesting for historians is the appearance and distribution of terrorism and also the history of terroristic organisations and their activities. The group of researches in psychological field study psychological stances of individual terrorists and of terroristic groups. It is now a reality that most of the times the people standing behind terroristic accidents especially of non-political origin have psychological problems. The fact that mass murders and attacks in schools occurring in west countries are committed by their own citizens proves this idea. Sociologists are more interested by sociological content of terroristic groups and by social subordination within them. The political science is interested by the political reasons of terror, the influence of terror and terrorism on political processes, the development dynamic of politically motivated terrorism. We can include in it the studies of conflict cases. Terrorism represents also a mean of political pressure in today's reality. The most important issue this article intends to put forward is the necessity to reinforce the links between different fields of science in order to conduct a comprehensive study on terrorism. It refers to the works of different authors with an analysis of their results. This article contains not only quotations of authors but certain critical scientific opinions about them. It gives an analysis of the positions of researches and states a subjective attitude to the issue. Different literature was used during the elaboration of this article. One of the aims of this article is to conserve scientific objectivity and to be brought to the attention of scientific society by obtaining certain findings.